UN TEZAUR DE DENARI ROMANI DIN SECOLUL I P.CHR. DE LA RACHELU ŞI CÂTEVA DESCOPERIRI MONETARE IZOLATE DIN COMUNA LUNCAVIŢA, JUD. TULCEA

GH. POENARU BORDEA
şi *RADU OCHEŞEANU*

Din comuna Luncaviţa se cunoşteau, de multă vreme, urme arheologice care aparţin perioadei preistorice, epocii romane şi romano-bizantine, evului mediu răsăritean. Astfel, chiar în satul Luncaviţa se află ruinele unei cetăţi romane cu ziduri de piatră, aşezată pe promontoriul de la Milanu, fortificaţie de mari dimensiuni (225 m x 75 m), ce pare a fi cea mai importantă din sectorul de *limes* situat între Dinogeţia şi Noviodunum[1]. Pe teritoriul aceleiaşi comune, în satul Rachelu este cunoscută o mică fortificaţie cu ziduri de piatră şi cărămidă[2]. De asemenea urme romano-bizantine sunt semnalate şi la Văcăreni, unde nu ar fi exclusă prezenţa unui *castellum*[3].

Recent, am primit spre identificare un număr de şase denari, descoperiţi în satul Rachelu, comuna Luncaviţa, punctul „La vârful dealului", în via doamnei Ioana Şerban, în timpul lucrărilor agricole din toamna anului 1993[4]. Piesele erau grupate pe circa 1 m², iar descoperitorii au săpat terenul învecinat în speranţa aflării unui număr mai mare de monede până la adâncimea de 0,70 m, însă, din păcate, fără nici un rezultat.

Cei şase denari republicani şi imperiali sunt emişi după cum urmează:

M. CALID, Q. MET, CN. FOVL

1 AR ↓ 3,55 g, 18 mm. Pl. I, 1.
Av. Signi incusi.
Grueber, II, p. 255, nr. 474, Italia, anii 124–103.
Sydenham, p. 69, nr. 539, Italia de nord sau Galia cisalpină, anul 106.
Crawford, p. 300, nr. 284/1a, Roma, anul 117 sau 116.

M. PLAETORIVS M.F CESTIANVS AED. CVR

2 AR ↘ 3,17 g; 18,5 mm. Pl. I, 2.
Grueber, I, p. 441, nr. 3596, tipul VII, Roma, anul 68.
Sydenham, p. 134, nr. 809, Roma, anii 68–66.
Crawford, p. 436, nr. 409/1, Roma, anul 67.

CAESAR

3 AR ↘ 3,49 g; 18 mm. Pl. I, 3.
Grueber, II, p. 369, nr. 89, tip II, Spania, anul 45.
Sydenham, p. 168, nr. 1015, Galia, anul 47.
Crawford, p. 479, nr. 468/1, Spania, anii 46–45.

ANT. AVG IIIVIR R P L

4 AR ↓ 3,67 g; 16,5 mm. Pl. I, 4.
Grueber, II, p. 528, nr. 193, seria a III-a, Est, anii 32–31.
Sydenham, p. 195, nr. 1217, monede pentru legiuni, anii 32–31.
Crawford, p. 540, nr. 544/15, monetărie în mişcare, anii 32–31.

BNSR, LXXXVL–LXXXVII, 1992–1993, p. 77 – 94

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

5 AR ↘ 3,40 g; 17 mm. Pl. I, 5.
Grueber, II, p. 529, nr. 21b, seria a III-a, Est, anii 32–31.
Sydenham, p. 196, nr. 1244, monede pentru legiuni, anii 32–31.
Crawford, p. 541, nr. 544/37, monetărie în mişcare, anii 32–31.

Nero

6 AR ↓ 3,53 g; 18,5 mm. Pl. I, 6.
Av. NERO CAESAR-AVGVSTVS
Rv. IVPPITER – CVSTOS
BMC, I, p. 210, nr. 74, Roma, nedatat, anii 64–68.
RIC, I², p. 153, nr. 53, Roma, a. 64–65; cf. p. 145–146 unde se propune anul 65.

De la Rachelu au mai fost publicate din descoperiri izolate o monedă de bronz din Alexandria (Egipt) emisă de Hadrian în anul XI (IA) al domniei[5], trei monede din sec. IV, prima emisă de Constans, în anii 337–341, la Thessalonic[6], cea de-a doua de Constantius II în anii 351–354, la Constantinopol[7], iar ultima de la Valentinian I între anii 364–375, la Siscia[8] şi două monede bizantine, din care una anonimă din clasa F, emisă după Wroth de Mihail VI Stratiaticus[9], mai recent atribuită domniei lui Constantin X Ducas, iar după DOW III, 2, anilor 1060–65[10], iar cealaltă, scyphată, este de atribuit lui Manuel I Comnenul[11].

Tot de la Rachelu, în colecţia Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" se află trei monede, descoperite la punctul denumit „Piatră", după cum urmează[12]:

Hadrian

1 AE ↓ 13,92 g; 13 mm. Pl. I, 7.
BMC, III, p. 438, nr. 1600, as, Roma, anii 119–138, grupa F. Hill –, cf. p. 173, nr. 848, dupondius şi 854 sesterţ, Roma, emisiunea 26, anul 137.
Inv. 611/1 (B. Mitrea).

Probus

2 AE ↑ 3,69 g; 22 mm. Pl. I, 8.
IMP C PROBVS P F AVG (F) $\frac{\text{XXIVI}}{\text{PA-X A-VG}}$
RIC, V, 2, p. 92, nr. 706, Siscia, nedatat.
Estiot, TM, V, 1983, p. 105, nr. 1436, Siscia, emisiunea 4, sfârşitul anului 277.
Inv. 611/2 (B. Mitrea).

Constantius II

3 AE ↑ 4,04 g; 23 mm. Pl. I, 9.
LRBC, II, 1895, Heraclea, anii 351–354.
RIC, VIII, p. 436, nr. 85, Heraclea, anii 351–355, grupa I. $\frac{\Gamma}{\text{SMHA}*}$

Deocamdată, cele câteva descoperiri izolate de la Rachelu nu ne oferă nimic pentru perioada de dinaintea domniei lui Hadrian, spre a fi pus în legătură cu micul tezaur monetar aflat în punctul „La vârful dealului" din raza satului. De alfel tezaurul nostru reprezintă o noutate între descoperirile de acest gen din Dobrogea, unde până acum după tezaurele de la Viile, încheiat cu moneda de la Augustus[13], şi Niculiţel, cu ultimii denari din vremea lui Claudius I[14], urmează seria de tezaure încheiate în vremea dinastiei Flavilor[15].

Aşa cum rezultă din catalog, monedele tezaurului se înşiruie din anul 117 sau 116 a. Chr. până în anul 65 p.Chr. de considerat ca *terminus post quem* pentru punerea la adăpost a denarilor. Prezenţa denarilor romani republicani în tezaurele dobrogene din secolul I p. Chr. este absolut normală, ei nelipsind din nici una din descoperirile de acest gen, poate cu excepţia tezaurului de la Agighiol, comuna Valea Nucarilor, judeţul Tulcea, din care au fost recuperaţi pentru Muzeul Deltei Dunării opt denari de la Nero la Domiţian, ultimii din anii 88/89[16]. Merită însă să precizăm aici că denarii pentru legiunile lui Marcus Antonius, indiferent de data venirii lor în regiunea dintre Dunăre şi Mare[17], lipsesc din tezaurele timpurii, încheiate în timpul domniilor lui Augustus sau Claudius I[18], iar prezenţa lor în

tezaurul pe care îl publicăm acum, acumulat după reforma monetară înfăptuită de Nero în anul 64 p.Chr.[19], pare să ne dea o indicaţie pentru primul moment de tezaurizare a acestora, denarii pentru legiuni fiind evitaţi anterior la tezaurizare din cauza calităţii argintului şi a greutăţii reduse[20].

Fără a putea pentru moment lega măcar ipotetic data ultimei monede din tezaur de un eveniment anume, nu putem exclude, în condiţiile specifice ale zonei dintre Dunăre şi Mare, ce pare a fi avut, în epocă, un statut preprovincial[21], un eventual raid al populaţiilor nord-dunărene. Şi într-adevăr, după expediţia lui Tiberius M.f. Plautius Silvanus Aelianus, pentru reprimarea intenţiilor agresive ale sarmaţilor, ce pare să fi avut loc în vara anului 62, sau nu mult după aceea[22], deşi încheiată cu succes, Moesia a continuat să fie ţinta unor repetate atacuri ale roxolanilor şi dacilor, frecvente la sfârşitul domniei lui Nero, în 67–68 p. Chr. primele luni ale anului 69 p.Chr. şi în continuare în anul celor patru împăraţi precum şi în anii imediat următori[23]. Oricare din evenimentele consemnate de izvoarele scrise, poate şi altele despre care nu avem informaţii, puteau provoca ascunderea acestui tezaur, poate şi a celui de la Casicea, care se încheie cu monede din anii 69–70 p. Chr.[24]. În ce priveşte recenta încercare a lui V. Mihailescu-Bîrliba de a considera tezaurele având ca *terminus post quem* monede din perioada dinastiei Flavilor sau chiar mai timpurii ca fiind îngropate abia în vremea războaielor dacice ale lui Traian[25], chiar dacă vechea ipoteză a lui C. Patsch[26] nu mai rezistă astăzi integral criticii[27], ni se pare totuşi că existenţa unei stări de nesiguranţă în regiunea dintre Dunăre şi Mare în perioada 85–89 p. Chr. nu este încă de respins categoric[28]. În aceste condiţii avem convingerea că este greu dacă nu chiar imposibil să distingem tezaurele care vor fi fost îngropate curând după data emiterii ultimei monede, de cele care vor fi fost îngropate mai târziu, în vremea războaielor lui Traian.

În ceea ce priveşte descoperirile monetare izolate de la Rachelu ele se situează începând din vremea lui Hadrian, de la care avem un as emis la Roma şi un obol emis la Alexandria[29]. Ele sunt deocamdată singurele documente care atestă circulaţia monetară de la Rachelu în sec. II şi prima jumătate a sec. III. Merită doar să subliniem prezenţa deocamdată exclusivă a bronzului, ceea ce ne face să bănuim o bună reprezentare a monedei mărunte, evident de confirmat prin viitoare descoperiri. Nu este lipsit de interes faptul că una dintre monede este o piesă grecească, monede care spre deosebire de etapa anterioară încep să fie în vremea Antoninilor tot mai prezente în circulaţia monetară dobrogeană[30]. Că aceasta este o emisiune din Alexandria nu constituie o supriză, asemenea monede fiind frecvent semnalate în descoperirile dobrogene[31].

Pentru perioada de după criza imperiului şi până la reforma lui Diocleţian avem pentru moment o singură emisiune de la Probus. Documentarea este ceva mai bogată pentru perioada secolului al IV-lea, vreme pentru care avem un număr de trei monede emise de Constans în 337–341, Constantius II în 351–353 şi Valentinian I cândva între 364–375. Cum, în general, numărul mondelor din sec. IV descoperite în Dobrogea este mult superior celor emise în secolele anterioare, este normal ca şi la Rachelu numărul acestora să fie mai mare. În ceea ce priveşte faptul că ultima monedă aparţine emisiunilor lui Valentinian I, ştim că multe loturi dobrogene se încheie cu monede emise între 364–375/8[32]. Dacă monedele din sec. V–X lipsesc deocamdată, erau cunoscute mai de mult două monede din sec. XI–XII şi anume o modedă atribuită domniei lui Constantin X şi o alta de la Manuel I Comnenul; la care s-au adăugat alte trei emise de Alexios I (1 ex.) şi Manuel I (2 ex.)[33].

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Descoperirile monetare izolate aflate în satul Luncaviţa sunt sensibil mai numeroase. Astfel, în colecţia Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" se află un număr de 25 de monede după cum urmează:

I. MONEDE GRECEŞTI

Ancyra (Galatia): Caracalla

1. AE ↗ 7,07 g; 27 mm. Pl. I, 10.
Mionnet, *Suppl.*, VII, p. 637, nr. 28.
Inv. 824/1 (B. Mitrea).

II. MONEDE ROMANE

Claudius I

2. AE ↓ 8,55 g; 37,5 mm. Pl. I, 11.
BMC, I, p. 192, nr. 206, as tip C, Roma, anul 42 şi în continuare.
RIC, I², p. 130, nr. 116, Roma, (b), anii circa 50(?+) -54.
Inv. 217/1 (Gh. Ştefan).

Vespasian

3. AE ↓ 7,78 g; 26,5 mm. Pl. I, 12.
BMC, II, p. 160, nr. 696, dupondius, Roma, anul 74.
Inv. 217/2 (Gh. Ştefan).

Aurelian

4. AE ↓ 4,20 g; 22,3 mm. Pl. II, 13.
IMP AVRELIANVS AVG (F). $\overline{S}$
CONCORDIA MILITVM
RIC, V, 1, p. 278, nr. 120, Mediolanum, perioada II.
S. Estiot. TM, V, 1983, p. 77, nr. 239–245, Mediolanum, emisiunea 3, toamna 272-vara 273.
Inv. 217/3 (Gh. Ştefan).

Probus

5. AE ↓ 3,09 g; 23,6 mm. Pl. II, 14. $\overline{RT}$
IMP C M AVR POBVS P F AVG (C)
ROMAE AETERNAE
RIC, V, 2, -, cf. p. 38, nr. 190, unde F, G, H, Roma, emisiunile următoare.
S. Etiot, TM, V, 1983, p. 94, nr. 894, Roma, emisiunea 2, anul 277.
Inv. 217/4 (Gh. Ştefan).

Licinius I

6. AE ↓ 3,37 g; 23 mm. Pl. II, 15. $\frac{\Gamma}{SIS}$
RIC, VII, p. 423, nr. 4, Siscia, anii 313–315.
Aşezarea rurală, inv. 824/2 (B. Mitrea).

Constantin cel Mare

7. AE ↓ 2,53 g; 18,5 mm, perforată. $\overline{MHTB}$
Pl. II, 16.
RIC, VII, p. 544, nr. 16, Heraclea, anul 317.
Inv. 217/5 (Gh. Ştefan).

8. AE ↙ 2,88 g; 19,5 mm. Pl. II, 17. $\overline{\cdot SMK\Gamma\cdot}$
RIC, VII, p. 650, nr. 44, Cyzic, anii 326–727.
Inv. 217/7 (Gh. Ştefan).

9 AE ↖ 2,28 g; 18,4 mm. Pl. II, 18. $\overline{SMH[\cdot]}$
RIC, VII, p. 557, nr. 111, Heraclea, anii 330–333.
Inv. 99/1 (B. Mitrea).

Constantius II

10. AE ↑ 1,92 g; 18 mm. Pl. II, 19. $\overline{SMKB\cdot}$
RIC, VII, p. 654, nr. 69, Cyzic, anii 330, 334.
Inv. 217/6 (Gh. Ştefan).

Constantin II

11. AE ↓ 1,51 g; 17 mm. Pl. II, 20. $\overline{SMANA}$
RIC, VII, p. 693, nr. 87, Antiochia, anii 330–333 şi 335.
Aşezare rurală, nr. 824/4 (B. Mitrea).

Constans

12. AE ↑ 1,47 g; 17 mm. Pl. II, 21. $\overline{SMTS\Gamma}$
RIC, VIII, p. 407, nr. 57, Thessalonic, anii 337–340.
Cetatea Milanu, inv. 824/3 (B. Mitrea).

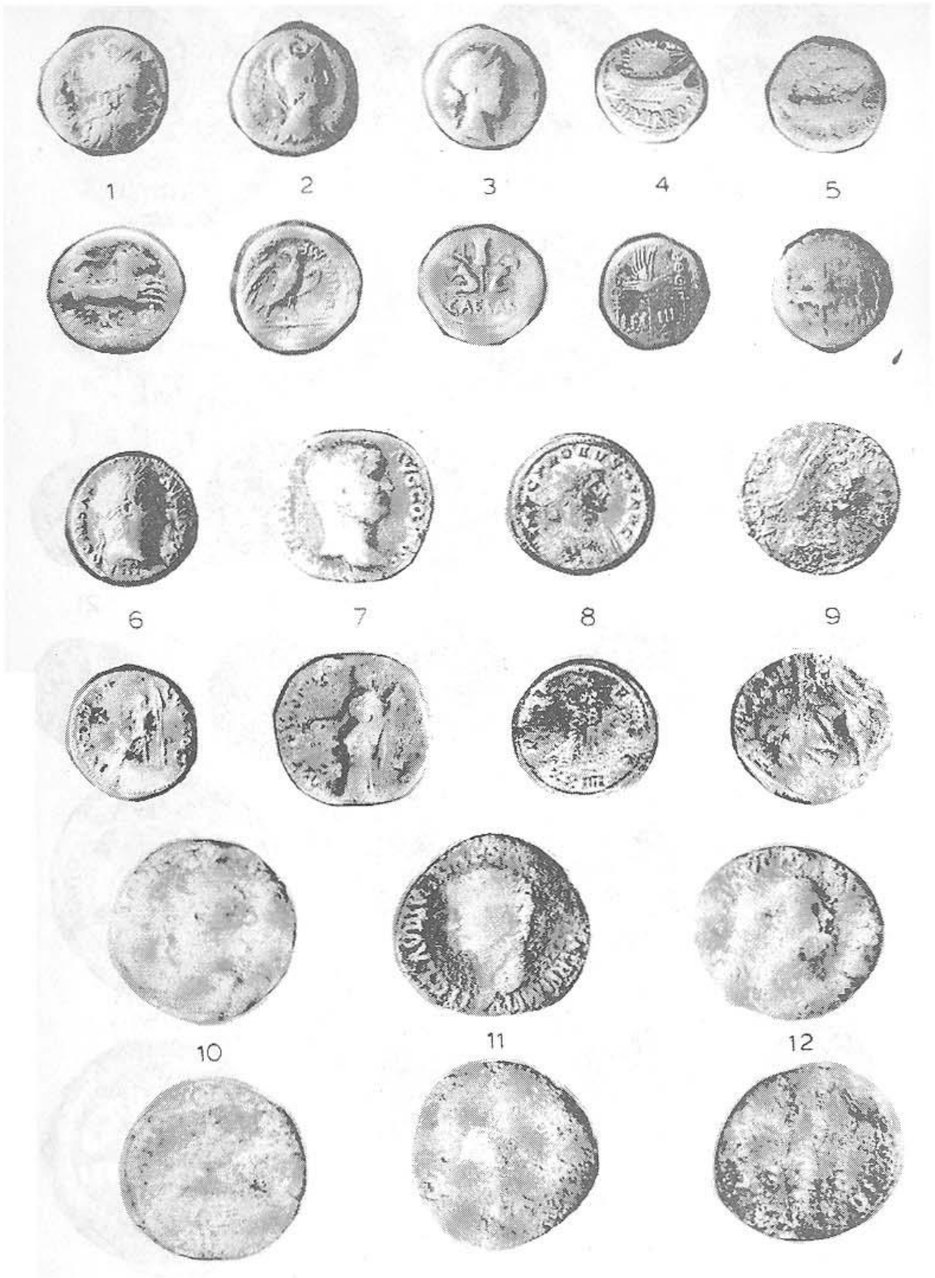
13. AE ↑ 0,70 g; 16 mm. Pl. II, 22.
Tip GLORIA EXERCITVS (3), anii 337–341.
Inv. 217/8 (Gh. Ştefan).

Constantius II

14. AE ↓ 2,36 g; 17,5 mm. Pl. II, 23. $\overline{CONSIA}$
LRBC, II, –; cf. 2039 (FH 3).
RIC, VIII, p. 458, nr. 118, dar nu cunoaşte emisiuni din această officină, grupa II, anii 351–355.
Inv. 217/9 (Gh. Ştefan).

Gratian

15. AE ↓ 1,99 g; 18 mm. Pl. II, 24. $\frac{M|\Gamma}{TES}$
LRBC, II, 1779, Thessalonic, anii 367–75.
M. Vasić, Numizmatičar, 5, 1982, p. 54, emisiunea 10, seria 29, anul 373.
Aşezarea rurală. Inv. 824/5 (B. Mitrea).

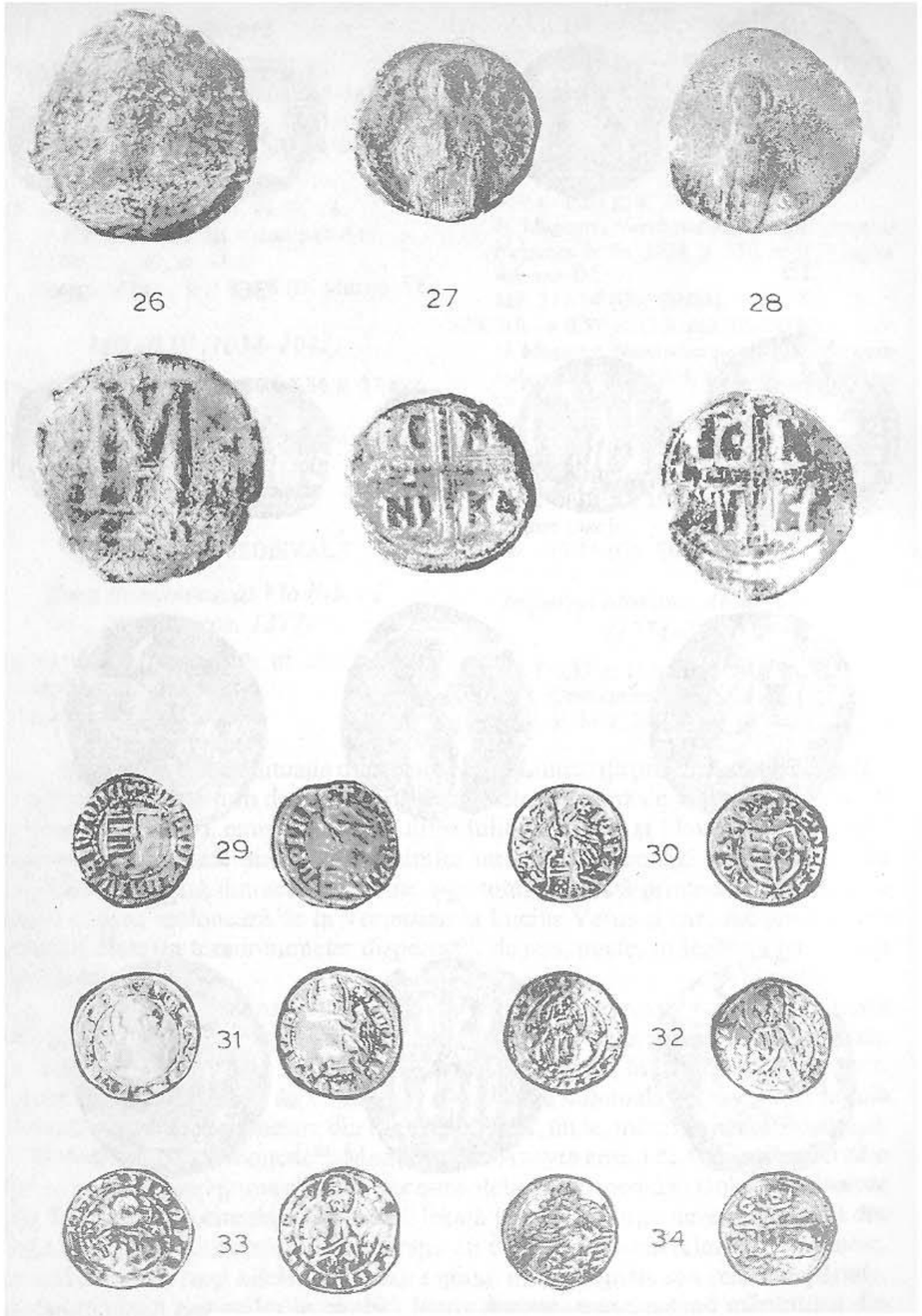

Pl. I. 1–6 tezaur descoperit la Rachelu; 7–9 monede descoperite la Rachelu; 10–12 monede descoperite la Luncaviţa.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Pl. II. Monede descoperite la Luncavița.

Pl. III. Monede descoperite la Luncavița.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Pl. IV. Monede descoperite la Văcăreni.

III. MONEDE BIZANTINE

Iustinian I

16. AE ↓ 15,19 g; 32 mm. Pl. II, 25.
M, CON, Γ, X/ Ч /III = anul 544–545.
DOW, I, p. 90, nr. 43 c.
Neprecizat, poate cetatea Milanu, inv. 824/7 (B. Mitrea).

17. AE ↙ 21,19 g; 32 mm. Pl. III, 26.
M; CON; Γ; X/ Ч /III = anul 544–545.
DOW, I, p. 90, nr. 43 d.
Cetatea Milanu, inv. 824/6 (B. Mitrea).

Mihail IV (1034–1041)

18–19. AE ↓ 8,55 g; 29 mm. ↓ 8,36 g; 27 mm.
Pl. III, 27–28.
DOW, III, 2, p. 681, clasa C, anii 1042? – cca. 1050.
Inv. 217/11 şi 10 (Gh. Ştefan).

IV. MONEDE MEDIEVALE

Ţara Românească: Vladislav I (1364– cca. 1377)

20. AE ↘ 0,61; 17,8 mm. Pl. III, 29.
MBR, p. 10, nr. 16.
Inv. 217/12 (Gh. Ştefan).

Ţara Românească: Radu I (cca 1377–cca 1383)

21. AR → 0,58 g; 15,8 mm. Pl. III, 30.
MBR, p. 15, cf. 70, dar fără haşuri.
Inv. 217/13 (Gh. Ştefan).

Bulgaria: Ioan Sracimir (1360–1396)

22. AR ← 0,69 g; 17,4 mm. Pl. III, 31.
N. Muşmov, *Numismatique et sigillographie bulgares*, Sofia, 1924, p. 136, nr. 177 (topor sub tron).
Inv. 217/14 (Gh. Ştefan).

23. AR → 0,57 g; 17,3 mm. Pl. III, 32.
N. Muşmov, *Numismatique et sigillographie bulgares*, Sofia, 1924, p. 136, nr. 176 (stea cu şapte raze).
Inv. 217/15 (Gh. Ştefan).

24. AR → 0,47 g; 16,1 mm. Pl. III, 33.
N. Muşmov, *Numismatique et sigillographie bulgares*, Sofia, 1924, p. 136, nr. 176 (stea cu şase raze).
Inv. 217/16 (Gh. Ştefan).

Imperiul otoman: Abdülhamid I (1774–1789)

25. AR ↑ 0,33 g; 15 mm. Pl. III, 34.
Para, Konstantiniye, anul 15.
Cetăţuie, M-2, Inv. 824/8 (B. Mitrea).

Spre deosebire de situaţia de la Rachelu, la Luncavița printre monedele izolate se află reprezentate prin două exemplare, ambele de bronz de la Claudius I (nr. 2) şi Vespasian (nr. 3), emisiunile dinastiilor Iulio-Claudine şi Flavilor[34]. La nivelul descoperirilor izolate dinastia Antoninilor nu este deocamdată reprezentată, dar circulaţia monetară din această vreme este totuşi atestată printr-un grup de şase denari care se eşalonează de la Vespasian la Lucius Verus şi care fac parte foarte probabil dintr-un tezaur monetar dispersat[35], de pus, poate, în legătură cu invazia costobocilor[36].

Pentru perioada dinastiei Severilor de la Luncavița provin o monedă de bronz emisă la Ancyra în Galatia de Caracalla (nr. 1) şi, din monedele mai demult publicate, un denar de la Severus Alexander, aflat în punctele Milanu sau Petricea[37]. Împrejurarea că moneda de bronz este o emisiune colonială se înscrie în regula generală a circulaţiei monetare din Moesia Inferior, unde, măcar în aşezările săteşti, avem doar asemenea monede[38]. Moneda de la Ancyra emisă de Caracalla merită o atenţie specială fiind prima monedă a acestui atelier descoperită în Dobrogea. Înainte de a fi integrată în circulaţia monetară locală într-o proporţie nesemnificativă din punct de vedere economic în comparaţie cu emisiunile atelierelor din provincie, această monedă, ca şi altele venite din regiuni mai apropiate sau mai îndepărtate, atestă circulaţia oamenilor în scopuri foarte diverse, reprezentând mărunţişul din punga celui venit din alte zone ale imperiului. Aceştia puteau să fie sau locuitori ai respectivelor oraşe veniţi în regiunea dintre Dunăre şi Mare, fie locuitori ai zonei

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

noastre geografice, întorşi pe meleagurile natale[39]. Din acest punct de vedere credem că nu este lipsit de interes să amintim aici prezenţa unui Hermogenes ancyranul la Tomis[40] şi a lui Lucius Pompeius Valens, născut în Fabia Ancyra, stabilit în teritoriul histrian şi care în cetatea Histria fusese arhonte, agoranom şi preot al lui Dionyssus, aşa cum o atestă altarul aflat la Nistoreşti, înainte de 1894 şi care datează din anul 157 p.Chr.[41]. Încă mai importantă decât atestările din porturile de pe litoral şi din teritoriile acestora este prezenţa stăruitoare a ancyranilor foarte aproape de locul de descoperire al monedei şi anume în importantul centru militar de la Troesmis. Este vorba mai întâi de C. Plancius, care a construit templul din temelii aşa cum atestă o inscripţie datată în anul 163[42]. O altă inscripţie din 151–154 aminteşte pe Titus Flavius Alexander, veteran al legiunii V Macedonica, ajuns cenzor al canabelor şi care la intrarea în funcţia de *quinquenalis* donase curiei 250 de denari[43].

O altă inscripţie de datare incertă, între 106–167, de caracter funerar îl atestă pe C. Antistius Valens şi el veteran[44]. Încă mai interesantă din punctul nostru de vedere este o inscripţie tot funerară din secolul al III-lea, care îl pomeneşte pe C. Egnatius Valens, veteran şi decurion la Troesmis[45], prin faptul că este mai mult sau mai puţin contemporană cu moneda acum în discuţie.

Având în sprijin această copioasă documentare epigrafică atât în vechile colonii greceşti de pe litoral cât şi mai ales la Troesmis, descoperirea unei monede din Ancyra la Luncavita, în imediata apropiere a ruinelor de la Iglita, este departe de a fi surprinzătoare, în ciuda marii distanţe la care se află capitala Turciei moderne de aşezarea nord-dobrogeană.

Monedele din perioada crizei imperiului de la mijlocul veacului al III-lea lipsesc deocamdată cu totul în timp ce ieşirea din ea este marcată prin două monede, prima de la Aurelian emisă la Mediolanum în toamna lui 272– vara lui 273 (nr. 4), cea de a doua de la Probus emisă la Roma în anul 277 (nr. 5). Lipsesc pentru moment şi monedele din anii ce au urmat până la reforma lui Diocletian din 295 şi imediat după aceea, seria lor reluându-se cu exemplare din vremea domniei asociate a lui Constantin cel Mare şi Licinius (nr. 6 şi 7)[46]. În catalogul nostru avem o monedă emisă la Siscia în anii 313–315 pentru Licinius I descoperită în aşezarea rurală, şi o alta pentru Constantin cel Mare la Heraclea în anul 317. Urmează o monedă emisă la Arelate în anul 319 pentru Constantin cel Mare[47] şi o alta emisă la Heraclea între 321–324 de la Licinius[48]. Din anii 324–330, după înlăturarea lui Licinius, cunoaştem o singură monedă emisă la Cyzic în 326–327 pentru Constantin cel Mare (nr. 8). Perioada următoare, 330–335 este mai bine reprezentată prin două monede emise la Heraclea între 330–333, ambele pentru Constantin cel Mare, prima din lotul acum publicat (nr. 9), cealaltă cunoscută anterior[49], una emisă la Cyzic în anii 330 sau 334 pentru Constantin II (nr. 10) şi alta emisă la Antiochia între 330–3 sau 335 pentru Constantin II (nr. 11), pentru ultima fiind consemnată proveniența ei din aşezarea rurală. Pentru etapa următoare dintre 336–341 avem trei monede: două pentru Constans, prima amisă la Thessalonic în anii 337–340 (nr. 12), cealaltă într-un atelier neprecizat, publicată anterior[50] provenind prima din Cetatea Milanu, cealaltă din acelaşi loc sau de la Petricea; iar a treia, tot cu atelierul neprecizat, de la acelaşi emitent, nu beneficiază de o localizare mai circumstanţiată (nr. 13). Din anii ce au urmat, dar premergători reformei din aprilie 348, avem o monedă de la Constans dintr-un atelier oriental aflată în punctele Milanu sau Petricea, publicată mai demult[51] şi alte trei monede, una de la Constantin cel Mare postumă,

emisă la Nicomedia[52], o alta pentru Constans emisă la Thessalonic[53] şi o a treia pentru Constantius II dintr-un atelier oriental neprecizat, publicate mai de curând[54], deci în total patru exemplare. Ca emise după reforma monetară amintită mai sus, se cunosc două monede de la Constans, din punctele Milanu sau Petricea, cu atelierul neprecizat, din 348–350[55] şi alte două, una pentru Constantius II, celalată pentru Constantius Gallus, ultima emisă la Siscia, databile în anii 351–353, înainte de dispariţia nominalurilor mari[56]. Merită să subliniem în cazul acestor monede frecvenţa lor destul de mare în aceste aşezări nord-dobrogene, fenomen care a fost surprins şi anterior[57]. Urmează o emisiune de la Constantinopol pentru Constantius II ce se încadrează mai precis între 354–355 (nr. 14) şi o altă monedă emisă la Nicomedia între 358–361, publicată anterior, mai degrabă pentru Constantius II decât Iulian[58]. Ca şi în multe alte loturi dobrogene nu avem piese din vremea domniilor lui Iulian Apostatul şi Iovian. Ultima perioadă prezentă cu monede de la Luncavita este cea a anilor 364–378 pentru care avem o monedă de la Gratian aflată în aşezarea rurală şi emisă la Thessalonic (nr. 15), alta de la Valens emisă la Cyzic între 367–375[59] şi o silicvă de la acelaşi împărat emisă la Constantinopol între 367–375[60], care completează cu încă un exemplar dosarul sărac al descoperirilor izolate de astfel de monede în Dobrogea[61].

Venind acum la monedele bizantine notăm prezenţa deocamdată exclusivă a emisiunilor de la Iustinian I, aflate în cetatea Milanu, una sigur, cealaltă posibil, folles de la Constantinopol din anii 544–545 (nr. 16 şi 17), o a treia, anterior publicată, un hemifollis emis la Antiochia în anii 551–552, găsită în pepiniera din punctul „La Babuşca"[62]. Din perioada reluării circulaţiei monedei bizantine în Dobrogea[63], s-au publicat de la Luncavita doi folles anonimi din clasa A2[64], iar în lotul nostru se află alţi doi folles din clasa C (nr. 18 şi 19) şi din materialul publicat mai demult, se află un alt follis, pe care îl reatribuim clasei D, aflat în punctele Milanu sau Petricea[65].

Pentru a completa tabloul descoperirilor monetare de epocă romană şi bizantină de pe teritoriul comunei Luncavita merită să amintim aici cele câteva monede descoperite pe teritoriul satului Văcăreni şi care au fost examinate într-o colecţie particulară[66], chiar dacă nu au fost publicate integral. Este vorba mai întâi de trei monede din sec. IV. Dacă pentru cele „două din vremea lui Licinius" data lor de emisiune nu poate fi decât 307–324, pentru cea de a treia din timpul lui Constantius nu putem decât bănui că e vorba de Constantius II, fără a putea şti dacă e vorba de o emisiune din vremea lui Constantin cel Mare, după moartea acestuia până la reforma din 348, sau de una din diversele emisiuni, de diferite module, până în 361; deci oricând între 317 şi 361. Urmează o monedă din sec. VI, insuficient precizată, „Iustinian sau Mauriciu Tiberiu" Cele trei monede din secolul al XI-lea atribuite lui Mihail al IV-lea (1 ex.) şi împărătesei Theodora (2 ex.), evident după catalogul lui Wroth, şi care acum, după părerile mai recente, fac parte din clasele B şi C, fiind emisiuni din vremea lui Roman III (1028–1034) şi Mihail IV (1034–1041), după M. Thompson şi alţi autori, sau din anii circa 1030/5–1042? şi 1042?– cca 1050, după Ph. Grierson[67]. Examinând colecţia Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" am constatat existenţa unui lot de opt monede de la Văcăreni, faţă de cele şapte la care ne-am referit mai sus. Dintre acestea cinci coincid cu cele menţionate şi făceau parte deci din lotul respectiv. Este posibil ca celelate două să fi fost corect citite dar să nu fi ajuns la Institut, în locul lor venind alte două piese şi încă o a treia. Pentru

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

cele două monede examinate doar la faţa locului, una de la Licinius, alta de la Constantius II, trebuie să ne mulţumim însă cu semnalarea iniţială, nefiind posibile alte precizări. În ce le priveşte pe celelalte, la cinci din ele putem da toate datele necesare în completarea menţiunii iniţiale, alte trei adăugându-se acum. Le prezentăm în ordine cronologică:

Galerius Maximianus

1. AE ↘ 9,24 g; 27,5 mm. Pl. IV, 35. •HT
RIC, VI, p. 531, nr. 186, Heraclea, anii 296–297.
Inv. 610/2 (Bucur Mitrea).

Licinius I

2. AE 7 2,96 g; 22 mm. Pl. IV, 36. SMHT
RIC, VII, p. 542, nr. 6, Heraclea, anii 313–314,
Inv. 610/1 (B. Mitrea).

Valens

3. AE ↘ 2,45 g; 17 mm. Pl. IV. 37. SMKA
LRBC, II, 2520, anii 364–365, sau 2530, Cyzic, anii 367–375.
Inv. 610/3 (B. Mitrea).

Theodosius I

4. AE ↑ 4,64 g; 20 mm. Pl. IV, 38.
Tip GLORIA ROMANORVM (18), anii 393–395.
Inv. 610/4 (B. Mitrea).

Mauriciu Tiberiu

5. AE ↓ 5,72 g; 21 mm. Pl. IV, 39.
K; TЄS; Ч = 586/7.
DOW, I, p. 321, nr. 77.
Inv. 610/5 (B. Mitrea).

Roman III - imitaţie

6. AE ↘ 7,36 g; 30 mm. Perforată. Pl. IV, 40.
DOW, III, 2, p. 680–681, imitaţie grupa B, anii c. 1090.
Inv. 610/6 (B. Mitrea).

Mihail IV

7–8. AE ↓ 9,43 g; 30 mm. ↓ 6,33 g; 29,5 mm.
Pl. IV, 41–42.
DOW, III, 2, p. 681, clasa C, anii 1042 (?) – c. 1050.
Inv. 610/8 şi 7 (B. Mitrea).

Judecat în cadrul general al descoperirilor monetare din comuna Luncaviţa, cunoscute deocamdată, lotul de la Văcăreni aduce pentru sec. III–IV două noutăţi importante. Prima este aceea că moneda de la Galerius Maximianus din 296–297 face legătura între emisiunile lui Probus, reprezentate în satele Rachelu şi Luncaviţa, cu cele de la Licinius I din anii 313–315 aflate la Luncaviţa şi la Văcăreni. Cea de-a doua noutate constă în documentarea continuării circulaţiei monetare în zonă după punctul critic de la sfârşitul domniei lui Valens din 375–378, prin emisiunea lui Theodosius I din 393–395, ce aparţine nominalului mare şi nu tipului SALVS REPVBLICAE, de nominal mic, mai frecvent întâlnit în descoperirile dobrogene.

Pe de altă parte, chiar dacă documentarea actuală pentru secolul al VI-lea rămâne extrem de slabă în zonă, monedele de la Văcăreni, prin emisiunea de la Mauriciu Tiberiu din anul 586/7, ne dă certitudinea că circulaţia monetară a continuat nu numai după atacul cutrigurilor, ci şi după prima scurgere masivă spre sud a elementelor avaro-slave. Deşi în TIR L 35 sunt consemnate doar monede "IIIème–VIème siècles"[68] şi până la confirmarea aici a unei prezenţe militare[69], credem că nu trebuie neglijată posibilitatea ca măcar unele din ele să provină din punctul „La Ulmi" unde s-a descoperit ceramică romană[70].

De la Luncaviţa în lotul acum publicat se află două monede emise de voievozii Ţării Româneşti, Vladislav I (1364–1377) şi Radu I (cca 1377–1383). Alături de ele avem trei monede bulgăreşti emise de Ioan Sracimir (1360–1396)[71] care se plasează în clasele Б (nr. 22) (circa 1380–1385) şi В (nr. 23–24) (circa 1385–începutul anului 90) după clasificarea propusă recent de V. Penčev[72]. Lor li se adaugă o monedă de la Pentru I Muşat, domnul Moldovei (1375–1391), publicată anterior, şi o alta de la Vladislav I, aflate ambele la Milanu şi Petricea[73].

Din zonă, tot pe teritoriul comunei Luncaviţa, se cunosc două tezaure monetare, primul dintre ele descoperit la Rachelu în 1925, semnalat încă din 1940[74]

şi din care s-a publicat recent un lot de 46 monede de la Petru Muşat[75] fără să se ţină însă seama de publicarea încă din 1940 a opt monede moldoveneşti, poate nouă, de la acelaşi emitent, care prin numărul lor mare şi locul de proveniență aparţin aproape sigur aceluiaşi tezaur[76]. Din tezaur ar fi putut face parte şi moneda de argint de la Ioan Sracimir[77]. Chiar dacă moneda lui Sracimir aparţine aceluiaşi tezaur pentru care s-a dat probabilă şi prezenţa unor monede de la Mircea cel Bătrân[78], cele 54 de monede până acum publicate, toate de la Petru Muşat, arată că printre cele circa 2000 de piese ale tezaurului acestea erau larg majoritare. Ţinând seama de structura diferită a materialului din aceeaşi vreme de la Institutul de Arheologie ca şi de consemnarea explicită pentru monedele anterior publicate din descoperiri locale, credem că putem exclude apartenenţa pieselor de la Luncaviţa la tezaurul de la Rachelu, fiind vorba sau de descoperiri izolate sau de un tezaur aproximativ contemporan cu cel de la Rachelu, dar cu o altă compoziţie şi neconsemnat în literatura de specialitate. Oricum merită să mai notăm descoperirea în zona nord-dobrogeană a altor tezaure conţinând monede româneşti, aproximativ contemporane ca cele de la Niculiţel[79], la Mănăstirea Saon, sat Parcheş, comuna Somova[80], descoperit în anul 1906, şi, ceva mai spre sud, la Enisala[81]. Mai recent, chiar în comuna Luncaviţa, în satul Văcăreni, s-a descoperit un important tezaur monetar aflat în studiu la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti[82]. Tot din epoca feudală, din acelaşi sat, provine şi o monedă de argint din anul 1627, fără a se specifica însă ţara emitentă[83].

Descoperirile de la Luncaviţa, puse aici pentru prima oară în valoare aduc date noi privind interesele Ţării Româneşti şi Moldovei pentru gurile Dunării.

Ultima monedă din catalogul nostru este o para, bătută la Konstantinyie, anul 15, sub sultanul Abdülhamid I (1774–1789) descoperită la punctul „Cetăţuie" într-un mormânt[84], cu precizarea că într-un alt mormânt s-a aflat un depozit funerar alcătuit din 12 parale otomane din secolul XVIII[85], structura sa fiind, până la o determinare mai completă a monedelor, următoarea:

1. Mahmud I (1730–1754) – 2 ex.;
2. Mustafa III (1757–1774) – 2 ex.;
3. Abdülhamid I (1774–1789) – 5 ex.;
4. Sultan neprecizat – 3 ex.

NOTE

[1] *TIR, L 35*, Bucureşti, 1969, p. 49; E. Comşa, SCIV, 4, 1953, 3–4, p. 752–754, nr. 14–22, omis în TIR; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine,* Bucureşti, 1991, p. 70 şi 80 (Al. Suceveanu), p. 187 (Al. Barnea).

[2] *TIR, L 35*, Bucureşti, 1969, p. 60; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 70 şi 80 (Al. Suceveanu).

[3] *TIR, L 35*, Bucureşti, 1969, p. 77; E. Comşa, *op. cit.*, p. 751–752, nr. 11–13; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *loc. cit.*

[4] Monedele se află în colecţia dl. dr. Laviniu Budz şi au fost descoperite întâmplător. Din informaţiile primite de noi rezultă că în zona descoperirii nu există alte urme arheologice. Mulţumim şi pe această cale dl. dr. Laviniu Budz pentru a ne fi înlesnit studierea acestui tezaur.

[5] Mircea Petrescu-Dîmboviţa, *Inventarul materialului arheologic de la Rezidenţa Regală din Galaţi,* Bucureşti, 1940, p. 9, nr. 1, cu trimitere la R.S. Poole, BMC-Greek, XVI, p. 104, nr. 894.

[6] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 10–11, nr. 15, cu trimitere la Cohen^2, 54.

[7] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, Peuce, 9, 1984, p. nr. 95, cu trimitere la LRBC, II, 2039, la care adăugăm RIC, VIII, p. 458, nr. 118, Constantinopol, anii 351–355, grupa III.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

[8] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 11, nr. 21, cu trimitere la Cohen², 12.

[9] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 12, nr. 7, cu trimitere la Wroth, II, p. 510, nr. 3, pl. LX, 10.

[10] DOW, III, 2, p. 690–691, clasa F; pentru atribuirea tipului domniei lui Constantin X Ducas, vezi *ibidem*, tabelul 22, p. 638; cf. Morrisson, II, p. 586.

[11] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 12, nr. 10, cu trimitere la Wroth, II, p. 575, nr. 46, pl. LXX, 4.

[12] Vezi nota de inv. 611, piesele fiind aduse la Institut de E. Comşa în anul 1951.

[13] R. Ocheşeanu, Gh. Papuc, BSNR, 77–79, (1983–1985), nr. 131–133, p. 127–141.

[14] C. Deculescu, SCIV, 17, 1966, 3, p. 577–592,

[15] Pentru Casicea, vezi Gh. Papuc, Pontica, 7, 1974, p. 213–217, cu ultima monedă din anii 69–70 p. Chr.; pentru Adamclisi, vezi R. Ocheşeanu, Pontica, 21–22, 1989, p. 93–97, cu ultima monedă din anul 80 p. Chr. ; pentru Tulcea, vezi idem, Pontica, 19, 1986, p. 82, nr. 5 (Babadag) şi nr. 6 (Tulcea) şi p. 84, nr. 10 (Babadag) şi nr. 11 (Tulcea), care aparţin de fapt unui singur tezaur descoperit la *Aegyssus*, vezi idem, SCN, 10, sub tipar, cu ultima monedă din anii 80–81 p. Chr.; pentru Agighiol, E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 502, nr. 22, ultimele monede datînd din anii 88/89 p. Chr. De asemenea, pentru linia Dunării, vezi C. Moisil, CreştCol, 1938–1942, Bucureşti, 1944, p. 101, tezaurul de la Belica, în apropiere de Turtucaia, astăzi Tutrakan, care se încheie cu monede emise în anul 78 p. Chr., vezi R. Ocheşeanu, Pontica, 21–22, 1989, p. 97, pentru datare; cf. A. Kunisz, *Obieg monetarny na obszarach Mezji i Tracji w I i II weku n.e.*, Katowice, 1992, p. 127–131, unde şi alte tezaure din Moesia aflate în Bulgaria şi Serbia, tabelele 1 şi 2 de la p. 66–67 precum şi, consideraţiile autorului de la p. 64–74.

[16] E. Oberländer-Târnoveanu, *loc. cit.*

[17] Pentru Dobrogea vezi tezaurul de la Costineşti, în care fragmentul salvat este alcătuit numai din denari pentru legiuni, B. Mitrea, Pontica, 3, 1970, p. 131–137; în favoarea unei pătrunderi contemporane, rezultat şi al relaţiilor dintre Marcus Antonius şi Dicomes se pronunţă Maria Chiţescu, SCIV, 19, 1968, 4, p. 665–665; vezi şi argumentele lui Al. Suceveanu, *Viaţa evconomică în Dobrogea romană, secolele I–III e.n.*, Bucureşti, 1977, p. 17; contra ipotezei Mariei Chiţescu s-au pronunţat D. Protase, SCIV, 21, 1970, 1, p. 149–152 şi Iudita Winkler, SCIV, 22, 1971, p. 97–104, precum şi alţi autori de la care se poate reţine observaţia corectă a prezenţei denarilor pentru legiuni în tezaurele din vremea Antoninilor atât în Dacia cât şi în *Barbaricum*; V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, Bucureşti, 1980, p. 76–77, tabelul 13, p. 82–84, tabelul 14 şi p. 88–90, tabelul 15; idem, *Dacia răsăriteană în secolele VI–V î.e.n.. Economie şi monedă*, Iaşi, 1990, p. 112, ceea ce nu exclude neapărat prezenţa contemporană a acestor monede între Dunăre şi Mare şi nici relaţiile bine atestate în izvoare între Marcus Antonius şi regiunile noastre.

[18] Pentru structura tezaurelor dobrogene din secolul I p.Chr., R. Ocheşeanu, Pontica, 19, 1986, p. 82, tabelul II, dar denarii pentru legiuni apar în tezaurele de Kladarub şi Belene, încheiate în vremea lui Tiberius; A. Kunisz, *op. cit.*, p. 127–128 nr. 2 şi 3; în legătură cu modificările structurale ale loturilor de denari romani republicani din tezaurele perioadei Principatului faţă de perioada anterioară, vezi Gh. Poenaru Bordea, Maria Cojocărescu, SCN, 8, 1984, p. 71–72 şi R. Ocheşeanu, CAB, 4, 1992, p. 119–124,

[19] A. Savio, NAC, 1, 1972, p. 89–99; D. Mac Dowall, *The Western Coinages of Nero*, NNM, 161, New York, 1979; E. Lo Cascio, *MEFRA*, 1980, p. 445; idem, JRS, 1981, p. 76; M. Crawford, *La moneta in Grecia e a Roma*, Roma, 1982, p. 128–129; D.R. Walker, *The Metrology of the Roman Silver Coinage, I, from Augustus to Domitian*, BAR, Suppl. series, 5, 1976, p. 17, de unde rezultă că denarul de după reforma lui Nero oferă pe 24 de exemplare analizate o medie a greutăţii de 3,18 g şi un titlu de 93,48% faţă de denarii anteriori reformei cu medie a greutăţii de 3,37 g şi un titlu de 97, 35%; cf. *ibidem*, III, *from Petinax to Uranius Antoninus*, BAR, Suppl. Series, 40, Oxford, 1978, p. 110–114.

[20] Faţă de titlul denarului pentru legiuni indicat la V. Mihăilescu Bîrliba, *Dacia răsăriteană...*, p. 112, după Th. Mommsen, 874‰–855‰, 850‰ şi 838‰, analize recente au dat valori sensibil mai ridicate, D.R. Walker în *Metalurgy in Numismatics*, I, Londra, 1980, p. 68 şi p. 70, fig. 11, unde valoarea medie pentru 29 de exemplare este 92,2%, destul de aproape de conţinutul în metal preţios al denarului neronian reformat; cf. *ibidem*, p. 72, cu observaţia că denarul din vremea Flavilor se menţine cu greutăţi medii la valori foarte apropiate de cel al lui Nero, iar titlul înregistrează medii variind între 88,28% şi 92,69% până la încercarea de reformă a lui Domitian, care între 82–85 ridică titlul denarului la valori apropiate de cele de la începutul Principatului, care

în perioada imediat următoare scad, idem, *The Metrology...*, I, p. 87–99 şi III, p. 114–121; cf. A.M. Burnett, NC, 140, 1980, p. 216–217; pentru reforma lui Domitian necunoscută din izvoarele literarare şi nebănuită de doctrina numismatică anterioară vezi şi I. Carradice, *Coinage and Finances in the Reign of Domitian*, BAR, Int. Series, 178, Oxford, 1983.

[21] Al. Suceveanu, Pontica, 4, 1971, p. 105–123; idem, *Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali*, II, 4, 1980, p. 469–499; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 25–30 (Al. Suceveanu).

[22] D.M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României*², Bucureşti, 1967, p. 311–318; cf. Al. Suceveanu, *Viaţa economică...* p. 21; D.M. Pippidi, *Parerga. Écrits de Philologie, d'Épigraphie et d'Histoire ancienne*, Bucureşti, Paris, 1984, p. 229–230.

[23] D.M. Pippidi, *Contribuţii...*, p. 318–319.

[24] Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 215, nr. 13.

[25] V. Mihăilescu Bîrliba, Dacia, N.S., 36, 1992, p. 193–197,

[26] C. Patch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V, Aus 500 Jahren vorrmömischer u. römischer Geschihte Südosteuropas; 2 Teil, Der Kampf um dem Donauraum unter Domitian u. Trajan,* Viena, 1937, p. 26 şi 188–189.

[27] D.M. Pippidi, *Contribuţii...*, p. 338–348; cf. Al. Suceveanu, *Viaţa economică...*, p. 22, cu bibliografia indicată la care se adaugă mai recent şi N. Gostar, *Marele monument funerar roman de la Adamclisi,* rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1978; Em. Condurachi, Quaderni Catanesi, II, 3, 1980, p. 101–124.

[28] Al. Suceveanu, *Viaţa economică...*, p. 23 şi nota 115.

[29] Vezi mai sus nota 5 şi J.G. Milne, *Catalogue of Alexandrian Coins (with a supplement by Colin M. Kraay), University of Oxford, Ashmolean Museum*, Oxford, 1971, p. 31, nr. 1236.

[30] Maria Munteanu, R. Ocheşeanu, Pontica, 8, 1975, p. 175–213; Maria Bărbulescu, R. Ocheşeanu, Pontica, 23, 1990, p. 226–265, vezi mai ales p. 242–245; cf. E. Oberländer-Târnoveanu, Irina Oberländer-Târnoveanu, *III-rd International Symposium "Cabyle" Studies on settlement life in Ancient Thrace, 17–20 may 1993*, Jambol, résumés, p. 58–60.

[31] R. Ocheşeanu, Pontica, 5, 1974, p. 199–203; M. Cârlan, BNSR, 77–79, 1983–1985, 131–133, p. 424.

[32] Gh. Poenaru Bordea, *Monedele*, la Al. Suceveanu, *Fântânele. Contribuţii la studiul vieţii rurale în Dobrogea romană*, mss.

[33] Vezi mai sus noteie 9–11 şi E. Oberländer-Târnoveanu, Dacia, N.S., 23, 1979, p. 273, la care însă nu sunt amintite cele publicate anterior.

[34] A. Kunisz, *op. cit.*, p. 131–133; cf. numai pentru aşezările rurale, Maria Bărbulescu, R. Ocheşeanu, *op. cit.*, p. 240–242.

[35] A. Smaranda, A. Diaconu, *SCN*, 10, sub tipar.

[36] E. Hristov, Numizmatika, 1987, 3, p. 17–26, tezaur de la Silistra; pentru un tezaur similar, tot de la Silistra vezi T. Gerasimov, Izvestjia-Institut, 28, 1965, p. 249; E. Hristov, Dobroudja, 4, 1987, p. 87–95, tezaurul din satul Goleş; pentru tezaurele din Moesia Inferior din perioada Antoninilor vezi A. Kunisz, *op. cit.*, p. 142–146,

[37] M. Petrescu-Dâmboviţa, *op. cit.*, p. 9–10, nr. 5.

[38] Maria Bărbulescu, R. Ocheşeanu, *op. cit.*, p. 245–246.

[39] L. Robert, *Monnaies antiques en Troade,* Paris, 1966, p. 113–114; pentru Dobrogea vezi Gh. Poenaru Bordea, SCIV, 21, 1970, 1, p. 138–141.

[40]. I. Stoian, ISM, II, *Tomis şi teritoriul său*, Bucureşti, 1987, p. 330–332, nr. 375.

[41] D.M. Pippidi, ISM, I, *Histria şi împrejurimile,* Bucureşti, 1983, p. 485–487, nr. 373.

[42] Emilia Doruţiu-Boilă, ISM. V, *Capidava-Troesmis-Noviodunum*, Bucureşti, 1980, p. 160–162, nr. 135; cf. Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 64 (Al. Suceveanu).

[43] Emilia Doruţiu-Boilă, *op. cit.*, p. 187–189, nr. 153.

[44] *Ibidem*, p. 208–209, nr. 174.

[45] *Ibidem*, p. 216, nr. 183.

[46] La monedele din secolele IV–VI din colecţia Institututlui de Arheologie „Vasile Pârvan" a avut acces G. L. Duncan, *Coin Circulation in the Danubian and Balkan Provinces of the Roman Empire A.D. 294–578*, Londra, 1993, p. 187, cele cu atelierul precizat au fost incluse în tabelul cumulativ pentru descoperirile izolate din nordul Dobrogei, de la p. 137; pentru problematica circulaţiei monetare în Dobrogea în secolul al IV-lea Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheşeanu, E. Nicolae, *SCN*, 9, 1989, p. 53–71; Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheşeanu, *La circulation monétaire à Tomis aux IVe–Ve siècles*, în *Actes du XIe Congrès International de Numismatique*, Bruxelles, 8–13 septembre 1991, II, Louvain-la-Neuve 1993, p. 355–370.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

[47] A. Smaranda, A. Diaconu, *op. cit,* mai sus nota 34.

[48] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, Peuce, 9, 1984, p. 271, nr. 63.

[49] *Ibidem*, p. 271, nr. 64 cu trimitere la LRBC I, de completat cu RIC, VII, p. 558, nr. 121.

[50] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 11, nr. 16.

[51] *Ibidem*, p. 11, nr.17.

[52] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, *op. cit.*, p. 271, nr. 65, unde trimiterea se completează cu RIC, VIII, p. 471, nr. 48, grupa II, anii 347–348.

[53] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, p. 271, nr. 66, unde trimiterea se completează cu RIC, VIII, p. 411, nr. 100, grupa I, anii 347–348.

[54] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, *op. cit.*, p. 271, nr. 67.

[55] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 10, nr. 13 şi 14.

[56] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, *op. cit.*, p. 271, nr. 68 şi 69, cu observaţia că pentru prima din ele indicaţia AE 3 a autorilor şi datarea în consecinţă 351–361este eronată, atât greutatea cât şi diametrul indicând o emisiune AE 2; pentru cea de a doua trimitem şi la RIC VIII, p. 374, nr. 331, anii 351–355, seria I-a.

[57] Gh. Poenaru Bordea, V.H. Baumann, Peuce, 4, 1973–1975, p. 133–163; vezi şi Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheşeanu, E. Nicolae, SCN, 9, 1989, p. 56; Gh. Poenaru Bordea, P. I. Dicu, *Monede din secolele II–XI, descoperite la Niculiţel*, judeţul Tulcea, SCN, 10, sub tipar; dar în regulă generală urmează apoi în anii 354-358 o creştere spectaculoasă a numărului de monede spre deosebire de ce se întâmplă măcar deocamdată la Luncaviţa.

[58] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, *op. cit.*, p. 271, nr. 70, cu trimitere la RIC, VIII, p. 482, nr. 112–113, anii 355–361, grupa II şi cu observaţia că e vorba mai degrabă de nr. 112, Constantius II, moneda fiind emisă în officina A, căci exemplarele până acum cunoscute pentru Iulian, nr. 113, sunt toate din officina Є.

[59] E. Oberländer-Târnoveanu, Cristina Opaiţ, *op. cit.*, p. 271, nr. 71.

[60] A. Smaranda, A. Diaconu, *op. cit.*, mai sus nota 34.

[61] R. Ocheşeanu, Antoaneta Vertan, *Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos*, 3–4, 1987, p. 161–168.

[62] E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce. 8, 1980, p. 508, nr. 130, unde neconcordanţa anul XX care ar fi egal cu anul 546–547, şi nu cu 551–552, aşa cum se indică în text este foarte probabil efectul unei greşeli de tipar, fiind vorba de XX Ч; în general pentru circulaţia monetară în Dobrogea în secolele VI–VII, vezi Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheşeanu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 377–396.

[63] I. Barnea, Şt. Ştefănescu, *Din istoria Dobrogei,* III, Bucureşti, 1971, p. 325–335; G. Custurea, N.S. Andronescu, Pontica, 14, 1981, p. 221–236; Gh. Mănucu-Adameşteanu, Peuce, 10, p. 497–554.

[64] Gh. Mănucu-Adameşteanu, Peuce, 10, 1991, p. 582, nr. 96–97,

[65] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 12, nr. 8; DOW, III, 2, p. 685, circa 1050–1060, cf. şi tabelul de la p. 638, pentru atribuirea anterioară domniei lui Constantin IX (1042–1055).

[66] E. Comşa, *op. cit.*, p. 752.

[67] DOW, III, 2, B, p. 676, clasa B şi p. 681, clasa C; vezi pentru atribuirile mai vechi, *ibidem*, p. 638.

[68] TIR, L 35, p. 77.

[69] Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 70 şi 80 (Al. Suceveanu).

[70] E. Comşa, *op. cit.*, p. 752, nr. 12.

[71] Semnalate de Costin C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui,* I, Bucureşti, 1964, p. 361; pentru alte descoperiri în care monedele Ţării Româneşti sunt asociate cu cele bulgăreşti, Constanţa Ştirbu, C. Beda, *CN*, 6, 1990, p. 106–150.

[72] V. Penčev, Numizmatika, 1983, 4, p. 17–39.

[73] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 13, nr. şi p. 12–13, nr. 1.

[74] M. Popescu, CNA, 15, 1940, 119–120, p. 287; C. Moisil, *ARMSI*, 22, 1939–1940, p. 246, nr. 12; idem, BL, 2, 1947, 6–12, p. 5, nr. 56; cf. Oct. Iliescu, Gr. Foit, ArhMold, 5, 1967, p. 164, nr. 6.

[75] Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, BSNR, 67–69, 1973–1975, 121–123, p. 143–166, publicat fără permisiunea Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", care şi-a rezervat proprietatea ştiinţifică asupra monedelor transferate; alte monede din acelaşi tezaur au fost publicate de Oct. Iliescu, *CreştCol*, 43–44, 1973, p. 15.

[76] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 13, nr. 1–4 şi 6–9, poate şi nr. 5 la care proveniența nu este indicată *expresis verbis*, unde monedele au fost publicate cu datele tehnice necesare şi referiri la lucrarea clasică a lui N. Docan, ARMSI, seria 2, 30, 1906–1907, p. 130–182,

[77] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 14, nr. 1.

[78] C. Moisil, ARMSI, 22, 1939–1940, p. 146, nr. 12.

[79] C. Moisil, BSNR, 10, 1913, 19, p. 22, nr. 13 şi idem, BSNR, 10, 1913, 20, p. 48–49; pentru restul bibliografiei Oct. Iliescu, Gr. Foit, *op. cit.*, p. 164, nr. 10.

[80] Oct. Iliescu, Gr. Foit, *op. cit.*, p. 164, nr. 2.

[81] *Ibidem*, p. 164, nr. 1; Gh. Papuc, Pontica, 3, 1970, p. 391–392.

[82] B. Mitrea, MagIst, 12, 1978, (p. 33); p. 59; cf. NL, 100, 1978, p. 134, nr. 778; idem, Dacia, N.S., 23, 1979, p. 375, nr. 179; E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 512–513, nr. 198–200;Oct. Iliescu, BSNR, 80–85, 1986–1991, p. 117–123.

[83] E. Comşa, *op. cit.*, p. 752.

[84] *Ibidem*, p. 753, nr. 18.

[85] Inventar 848/1–12 (B. Mitrea).

UN TRÉSOR DE DENIERS ROMAINS DU IER SIÈCLE AP.J.-C. DE RACHELU ET QUELQUES DÉCOUVERTES MONÉTAIRES ISOLÉES DE LA COMMUNE DE LUNCAVIŢA, DÉP. DE TULCEA

RÉSUMÉ

On publie six deniers d'un petit trésor découvert fortuitement dans la village de Rachelu, comm. de Luncaviţa, au lieudit "La vârful dealului", s'échelonnant des années 117 ou 116 av. J.-C. à 64–65. Faisant un bilan des monnaies déjà publiées de ce même village, on ajoute trois pièces inédites de la collection de l'Institut d'Archéologie "Vasile Pârvan" de Bucarest, émises par Hadrien, Probus et Constance II. En ce qui concerne le petit trésor on souligne qu'il est le premier ayant la dernière monnaie émise tout de suite après la réforme monétaire de Néron connu en Dobroudja et semble fournir une indication pour le moment initial de la thésaurisation des deniers de Marc-Antoine, évités auparavant. L'enterrement des monnaies pourrait s'expliquer par une incursion des Sarmathes et des Daces au sud du Danube à l'époque de la fin du règne de Néron ou des années suivantes. Les monnaies découvertes isolément datent de Hadrien (deux ex. dont un émis à Alexandrie), de Probus, du IVe siècle (quatre émissions de 337–341 à 364–375) et des XIe–XIIe siècles (cinq ex.: Constantin X – 1; Aléxis Ier – 1 et Manuel Ier – 3).

Suivent les 25 monnaies découvertes isolément à Luncaviţa, village siège de la commune, qui sont des émissions de Claude Ier, Vespasien, Hadrien – frappée à Ancyre en Galatie, d'Aurélien et Probus, du IVe siècle (10 ex.) s'échelonnant de Licinius Ier à Gratien ou dans d'autres termes de 313–315 à 373, de Justinien, de Michel IV, des voïvodes de Valachie Vladislas Ier et Radu Ier, de Jean Sracimir de Bulgarie (2 ex.) et du sultan Abdülhamid Ier. Pour le IIe siècle on ajoute un fragment de trésor en cours de publication, ainsi que pour le IIIe siècle un dernier d'Alexandre Sévère publié antérieurement. En ce qui concerne l'émission d'Ancyre de Caracalla, premier témoignage numismatique des relations de la Dobroudja

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

avec cette importante ville, on évoque aussi le très riche dossier épigraphique de la question, qui atteste des Ancyrains à Tomi, à Istros et à Troesmis dans le proche voisinage du lieu où elle fut découverte. La documentation pour le IVe siècle s'enrichit elle aussi par un bon nombre de monnaies publiées antérieurement y compris une silique de Valens en cours de publication, mais elle ne dépasse pas le laps de temps indiqué plus haut pour les pièces des collections de l'Institut d'Archéologie de Bucarest. Pour les monnaies byzantines nous avons trouvé dans la bibliographie une autre monnaie de Justinien, deux folles de la classe A_2 et un troisième appartenant à la classe D.

Pour un autre village de la même commune, Văcăreni, nous avons repéré dans la collection sus-citée huit monnaies, dont quatre du IVe siècle s'échelonnant de 296–297 à 393–395, une pièce de Maurice Tibère et deux folles anonymes du XIe siècle des classes B (imitation) et C, matériel qui coïncide seulement en partie avec l'information sommaire publiée jadis.

En venant aux monnaies du Moyen-Âge les auteurs font quelques précisions sur les trésors inventés dans la même région. Enfin, on mentionne la liste préliminaire d'un dépôt funéraire de monnaies ottomanes du XVIIIe siècle.

EXPLICATION DES PLANCHES

Pl. I. 1–6 trésor découvert à Rachelu; 7–9 monnaies découvertes à Rachelu; 10–12 monnaies découvertes à Luncavița.

Pl. II–III. Monnaies découvertes à Luncavița.

Pl. IV. Monnaies découvertes à Văcăreni.

O PUȘCULIȚĂ CU DENARI ROMANI IMPERIALI DESCOPERITĂ LA RÂMNICU VÂLCEA*

AUREL DUMITRAȘCU

În ultimii ani, pe teritoriul județului Vâlcea s-au făcut numeroase descoperiri monetare, antice și feudale, întâmplător sau ca urmare a cercetărilor arheologice, aducând o reală și importantă contribuție la îmbogățirea tezaurului documentar al acestei zone. Între acestea se numără și depozitul monetar găsit la 4 mai 1971 cu prilejul lucrărilor pentru fundația Casei de cultură a sindicatelor de pe B-dul Tudor Vladimirescu din Râmnicu Vâlcea. Potrivit informațiilor primite de la învățătorul pensionar Nicolae

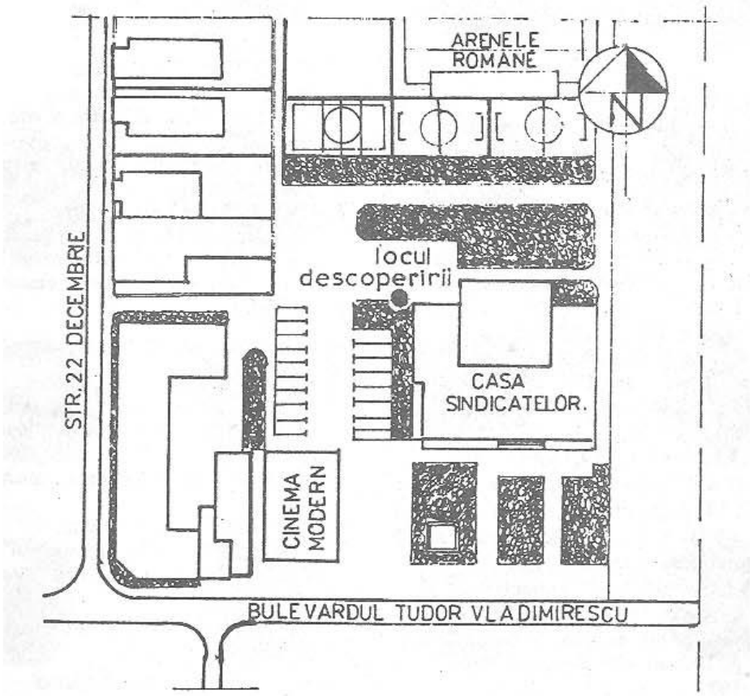

Fig. I. Schița cu amplasarea descoperirii monetare din Râmnicu Vâlcea.

BSNR, LXXXVI–LXXXVIII, 1992–1993, p. 95 –103

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com